

Література

1. *ДАХО*. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 573.
2. *ДАХО*. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 580.
3. *ДАХО*. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 609.
4. *ДАХО*. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 4.
5. *ДАХО*. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 75.
6. *ДАХО*. – Ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 409.
7. *ДАХО*. – Ф. 99. – Оп. I. – Спр. 106.
8. *Зайцев Б. П., Мигаль Б. К., Посохов С. І.* Студбат. Харківські студбатівці / Б. П. Зайцев, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов – Х., 2005.
9. *Скоробогатов А. В.* Харків у часи німецької окупації (1941–1943) / А. В. Скоробогатов – Х., 2006.
10. *Харьковщина* в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941–1943 гг. Сб. документов и материалов. – Х., 1965.

УДК 94: 262.2(7/8) «15»

Проблема християнізації індіанців в роботах іспанського хроніста Франсіско Лопеса де Гомари

Боровський Олександр

Боровский Александр. Проблема христианизации индейцев в работах испанского хрониста Франсиско Лопеса де Гомары. В статье рассматривается отношение испанского хрониста XVI в. Франсиско Лопеса де Гомары к актуальному для того времени вопросу о методах христианизации индейцев Латинской Америки. Источниковедческий анализ иллюстрирует известную тенденциозность во взглядах биографа Эрнана Кортеса. Являясь представителем лагеря апологетов конкисты, Гомара стоит на соответствующих позициях, в том числе в приятии насильственных методов евангелизации коренного населения. *Ключевые слова:* Гомара, христианизация, индейцы, евангелизация, Новый Свет.

Боровський Олександр. Проблема християнізації індіанців в роботах іспанського хроніста Франсіско Лопеса де Гомари. У статті розглядається ставлення іспанського хроніста XVI ст. Франсіско Лопеса де Гомари до питання про методи християнізації індіанців Латинської Америки. Джерелознавчий

аналіз ілюструє відому тенденційність поглядів біографа Ернана Кортеса. Він є представником табору апологетів конкісти і займає відповідні позиції, серед яких насильницькі методи євангелізації тубільного населення Нового Світу.

Ключові слова: Гомара, християнізація, індіанці, євангелізація, Новий Світ.

Borovskyi O. S. The problem of the Christianization of Indians by the works of Spanish historian Francisco López de Gómara. The article deals with the attitude to the problem of methods of conversion to Christianity the Latin Americas Indians by Francisco López de Gómara – the sixteenth – century Spanish historian. A survey of the sources illustrated certain tendentiousness of the Fernando Corteses biographer views. Being the representative of the conquististas apologists camp, Gómara stands on corresponding positions, including the acceptance of the violent evangelization of the native population.

Key words: Gómara, Christianization, Indians, evangelization, the New World.

Одержуючи у 1493 р. у дар від папи Олександра VI тільки-но відкриті Колумбом землі, іспанські королі зобов'язувалися повернути до католицької церкви «мешканців та проживаючих на згаданих островах та материках» [12, с. 232]. Однак дійсність Нового Світу, що до тих пір була невідома європейцям, поставила перед ними ряд питань, відповіді на які вони не знаходили у сталій системі орієнтирів середньовічної Європи. Адже норми взаємовідносин з головними тогочасними антагоністами християнського світу – мусульманами та іудеями, що їх розробляли теологи та доктори права, не могли бути застосовані до індіанців, які трималися язичницьких звичаїв, а відтак і не чули про Христа, Папу Римського, як його намісника на Землі та інші догматичні аспекти католицизму. Безсумнівною для іспанців вбачалася лише необхідність навернення аборигенів до «правильної віри». Але якими методами це можна було зробити? Чи припустимим було застосування сили, або ж єдиним зряддям місіонера мали бути Слово Боже та доброта? Це питання стало одним з найбільш дискусійних в інтелектуальній полеміці, що розділила Іспанію середини XVI ст. на два ворогуючих табори – гуманістів та апологетів конкісти. Отже, об'єктом даного дослідження є позиція в означеному питанні послідовного представника апологетів конкісти хроніста та біографа Ернана Кортеса, Франсіско Лопеса де Гомари.

Попри те, що роботи Гомари викликають інтерес латиноамериканців, його особистість та погляди не отримали цілісного висвітлення не тільки у вітчизняній, а й навіть в іспаномовній літературі.

Проблема євангелізації тубільного населення Америки не є новою для вітчизняної історіографії. За радянського періоду це питання висвітлювалося у роботах І. Р. Григулевича, Р. В. Кінжалова,

Ю. В. Кнорозова, Я. М. Света. Однак погляди прихильників конкісти зазвичай викладалися або схематично, або тенденційно.

З середини 1980-х років у вітчизняній американістиці відбувається зміна в розумінні процесу конкісти та її ролі в історії. Серед нового покоління вчених набуває популярності так звана «концепція діалогу культур», що була розроблена західними дослідниками. Конкіста розглядається як соціокультурний феномен, зародження нової латиноамериканської культури, яке уможливив своєрідний симбіоз європейського та тубільного американського субстратів [4, с. 150]. Символічним є те, що першопрохідцями виступили філологі-літературознавці В. Б. Земсков та А. Ф. Кофман.

В сучасній західній історіографії євангелізація індіанців розглядається як «духовна конкіста» – складний історико-культурний процес, що охопив усі сфери духовної культури. Це явище, безумовно, носило насильницький характер. Визнаючи це, дослідники, на чолі з автором даної системи поглядів французьким вченим Р. Рікаром, роблять наголос на тому факті, що конкістадори були «дітьми свого часу», а відтак не слід судити про їхні дії з позицій етичних норм сьогодення.

Зовсім інших поглядів притримувалися іспанські гуманісти XVI ст. Ця група була репрезентована професорами Саламанкського університету, так званими еразмістами, та деякими прогресивними представниками францисканського та домініканського чернечих орденів [4, с. 145]. Основними виразниками та ідейними лідерами гуманістичної течії, слід вважати визначного іспанського теолога та юриста Франсіско де Віторію та домініканського монаха Бартоломе де Лас Касаса, який здобув славу непримиренного борця за права індіанців. Заперечуючи права іспанських монархів та римських пап на будь-яку реальну владу над індіанцями Латинської Америки та викриваючи хижацький характер завоювань, вони разом з тим були прибічниками ідеї євангелізації тубільного населення [10, р. 115-116; 5, с. 64-67].

Така позиція здебільшого була обумовлена очікуваннями утопічного характеру, які гуманісти XVI століття пов'язували з нововідкритими землями. В їхніх працях часто зустрічається думка про те, що Боже Провидіння зберігало й боронило Новий Світ задля того, щоб мешканці його, чисті, вільні від пороків Світу Старого, могли прийняти християнство на новій, просвіченій основі, давши таким чином цивілізаторський поштовх до розвитку інших народів Землі [7, с. 154; 8, р. 515]. Приміром, францисканський гуманіст Бернардіно де Саагун писав: «Немає сумнівів, що наш Господь Бог волею долі утримував прихованою цю другу половину світу до наших днів аби довірити її Римській католицькій церкві, та не заради винищення або пригнічення її мешканців, але навпаки, заради їхнього просвітництва та порятунку від темряви ідолопоклонства» [18, р. 723-724].

Звичайно, що за такого стану речей не могло бути й мови про будь-які вияви насилля відносно туземного населення. Всі люди потомки Адама та

Єви, схожі між собою, а відтак «якими б варварськими та грубими вони не були, як люди вони наділені розумом та здатні сприймати розумні речі та навчатися...» [14, р. 22]. Тому рано чи пізно, дослуховуючись доводів місіонерів, вони усвідомлюють істинність християнського віровчення.

Гуманістам протистояв вагомий табір апологетів конкісти. Його основу склали власне конкістадори, енкомендеро та колоніальна влада на чолі з могутніми теоретиками, які освіченістю не поступалися своїм ідейним опонентам. Найбільшим авторитетом користувалися доктори права Хуан Хінес де Сепульведа та Паласіос Рубіос, а також хроністи Гонсало Фернандес де Ов'єдо-і-Вальдес та Торібіо де Бонавенте Мотолінія. Спираючись на тлумачення природного закону, як принципу підкорення слабкого сильному, прибічники конкісти вказували на те, що індіанці у всіх відношеннях стоять набагато нижче за іспанців, а тому повинні підкоритися останнім. Рабство розумілося як натуральне становище диких племен, обумовлене недосконалістю природного світу американських територій. Стосовно ж навернення аборигенів до християнського віросповідання, за оптимальний метод вирішення цього завдання було визнано примус [5, с. 67-70].

Ці питання розвивав у своїх працях і Франсіско Лопес де Гомара. Життєвий шлях Франсіско Лопеса бере початок у 1511 р. в містечку Гомара, що у Старій Кастилії. По закінченні університету в Алькала-де-Енарес у 1531 р, він був рукопокладений у сан священника, після чого, на думку дослідників [15, р. 2], наступне десятиріччя провів в Італії. У 1541 р. підчас участі у невдалій військовій кампанії Карла V в Алжирі, Гомара знайомиться із славнозвісним завойовником імперії ацтеків Ернаном Кортесом [3, с. 237]. Незабаром він стає капеланом та прибічником діяльності Кортеса, підпавши під вплив сильної та привабливої для сучасників особистості конкістадора. З часу повернення до Іспанії того ж року до самої смерті Кортеса у 1547 р. Гомара супроводжував покровителя. Свідощтва про експансію іспанців у Новому Світі, що він отримав від прославленого завойовника, доповнені інформацією з хронік попередників (сам він ніколи не пересікав Атлантичний океан), дозволили Гомарі у 1552 р. видати друком власну працю під назвою «Загальна історія Індій».

Однак вже наступного року наказом принца Філіпа за особистим наполяганням Бартоломе де Лас Касаса подальше видавництво зазначеної праці було заборонено. Екземпляри, що знаходилися у крамницях та у читачів, підлягали вилученню. Раніше аналогічна доля спіткала роботи Ов'єдо-і-Вальдеса та Сепульведи [4, с. 172].

Справа в тому, що незважаючи на беззастережне визнання ідеологами конкісти права іспанських монархів називати землі Нового Світу своїми володіннями та в цілому лояльною до корони позицією, більшим впливом при дворі користувалися саме гуманісти. Таке, здавалося б, парадоксальне явище мало пояснення. Карл I не був зацікавлений у поневоленні індіанців, оскільки надаючи їм формальну волю, натомість

отримував мільйони платників податків. Окрім того, прихильники конкісти виражали інтереси впливових енкомендеро, які нерідко саботували королівські накази та поширювали сепаратистські настрої в колоніях. Саме з цієї причини корона, не бажаючи посилення останніх, виступала на боці американських аборигенів, інтереси котрих у метрополії захищали гуманісти.

Беручи до уваги відгуки Гомари про конкісту, особливо натхненні описи героїчних вчинків Кортеса, який в той час перебував в опалі, через те, що, за чутками, його славі заздрили королі, стають зрозумілими причини, що спонукали заборону книги священника. Гомара вбачає у конкісті справедливу та богоугодну справу. А усі негаразди, що спіткали місцеве населення у процесі її, пояснює божим покаранням за скоєні гріхи: ідолопоклонство, антропофагію, содомію, багатоженство та інше. Лише прийняття християнського віросповідання та підкорення справедливим законам завойовників може принести спокутування.

Розмови навколо пограбувань, що чинили конкістадори, завойовуючи нові землі, автор «Загальної історії Індій» вважає несправедливими через те, що порівняно з кількістю дорогоцінних металів, які іспанці видобували «власною» працею на шахтах, у індіанців золота та срібла було небагато [12, р. 320].

Проте говорити будь-що у виправдання конкісти автор відмовляється, відсилаючи читачів за вирішенням цього питання до «Трактату про причини справедливої війни проти індіанців» Хінеса де Сепульведи [12, р. 320]. Ймовірно, така позиція Гомари пов'язана з небажанням вступати у конфлікт з гуманістами, чієї критики, чи точніше наслідків цієї критики, він мав підстави побоюватися.

Гомара щиро вірив у цивілізаторську місію іспанців. Стоячи на позиціях безкомпромисного европоцентризму, він заперечував будь-які досягнення культури, мистецтва, науки і ремесел навіть найбільш розвинених індіанських цивілізацій. З приходом іспанців, на його думку, місцеве населення позбавилося тиранії своїх правителів та завдяки цьому «вони платять так мало податків, що живуть відпочиваючи, оскільки імператор цінує їх» [11, р. 451]. Захопившись конструюванням своєї пасторалі, Гомара не помічає тиранії феодалів-енкомендеро та колоніальної влади, яка прийшла на зміну свавіллю індіанських вождів-касіків, та того факту, що кількість податків насправді зросла у декілька разів [1, с. 376-377].

Перелічуючи блага, принесені завойовниками індіанцям, біограф Кортеса зазначає, що «їх навчили латині і наукам, що має ціну більшу ніж усе срібло та золото, які у них взяли; оскільки з грамотою – вони справжні люди, а сріблом вони і не користувалися майже, а то і взагалі» [11, р. 451]. Подібний «безкорисливий» обмін міг би викликати лише захоплення, коли б не кілька «але». По-перше, навчання латинській грамоті було прерогативою лише нащадків найбільш знатних індіанських родів, для всіх інших знайомство з мовою Цицерона та Вергілія

обмежувалося бездумним завчанням кількох молитов латиною сумнівної якості. По-друге, у таких науках як астрономія та математика завойовникам самим було чому повчитись у «відсталих дикунів». Тому цінність подібного «дару» викликає серйозні сумніви.

Але головним благом, що іспанці принесли мешканцям Нового Світу, Гомара вважає християнство. Місцеві язичницькі культу вбачалися біографові Кортеса підступами диявола. Проте вони глибоко укорінилися у свідомості індіанців, тому викорінювати їх слід рішуче та безжално, руйнуючи місцеві храми і трощачи ідолів на очах у населення, демонструючи слабкість їхніх божків та силу істинної віри [2, с. 65].

Схиляючись перед авторитетом такого досвідченого практика як Кортес, його біограф вважає цей прийом найбільш дієвим засобом навернення. Дійсно, коли Кортес із своїм нечисленним загоном прибував до нового поселення, конкістадор просив провести його до місцевого храму, де на жак тубільного населення та захват співвітчизників починав трощити ідолів. На їхньому місці, попередньо відчитавши месу, встановлювалися хрести. Такою була загальна модель, якої, згідно з хроніками, дотримувався Кортес, а згодом і місіонери-практики [16, р. 232]. Ані майя, ані ацтеки, з якими конкістадор мав справу, при цьому навіть не намагалися йому завадити. Гомара наводить у приклад мешканців острова Косумель, які так перейнялися проповідями голови конкістадорів, так що подальші експедиції, які причалювали до їх острова, зустрічали релігійними процесіями та славили Діву Марію [11, р. 304-305].

Нові церкви краще за все зводити на місці поганських храмів, оскільки, на думку Гомари, індіанці були дуже релігійні, багато молилися у своїх храмах і «почували себе незручно без будинку для молитов і жертвопринесень, а тому часто відвідували церкви» [11, р. 450]. Крім того, в цьому була і практична користь, оскільки під рукою у будівельників був якісний, оброблений камінь, що залишався після деконструкції язичницьких храмів [17, р.38].

Першочергово хрестити необхідно дітей касиків та знатних індіанців, вважає Гомара. Пояснень з цього приводу він не дає, проте зрозумілим є те, що діти, не обізнані щодо віри своїх предків, з легкістю сприймали усе нове і притягнути їх на свій бік не викликало складнощів для місіонера. Виховані ченцями, ці діти охоче доносили на своїх батьків та одноплемінників, які продовжували потайки виконувати язичницькі ритуали [6, с. 138].

Вирішальну роль в євангелізації індіанців, на думку Гомари, відігравали ченці францисканського та домініканського орденів, чия завзятість і покірність знайшли відгук у серцях аборигенів. Перші ченці, що прибули на американський материк з метою поширення християнського віровчення серед місцевого населення, зіткнулися з низкою проблем, вирішити які було вкрай важко [16, р. 84-86]. Проте за ними була колоніальна влада, що надавала проповідникам всемірну

підтримку, тому хотіли того індіанці чи ні, але їм доводилося щодня з'являтися на службі, будувати своїми руками церкви і монастирі та годувати місіонерів.

Окрім згадок про великі діяння перших місіонерів в тексті можна зустріти і докори в надмірній жадібності та безмірних амбіціях, адресовані представникам францисканського ордену та декотрим церковним служителям [11, р. 450]. Вірогідно, подібна позиція стосовно ченців сформувалася у Гомари під впливом Кортеса, який мав серйозні конфлікти з францисканцями під час свого правління в Новій Іспанії і не раз скаржився на їхні зловживання імператорові Карлу V. Ці скарги виглядають дещо анекдотично, якщо згадати, що Кортес особисто просив імператора послати в тільки що завойовані ним землі ченців саме цього ордену, аргументуючи це тим, що представники білого духовенства погано вплинуть на авторитет християнської віри в очах аборигенів [9, р. 320]. Критика Гомари знаходить підтвердження і в словах францисканця Дієго де Ланди, який писав у 1566 р. в своєму «Повідомленні про справи в Юкатані» про лінь, розпусту та відсутність дисципліни серед своїх побратимів, ставлячи у приклад жерців майя, що «не знали втоми в поклонінні дияволів» [6, р. 209-210].

Єдиним можливим засобом християнізації Гомара визнавав насильство: «війна та люди зі зброєю – ось що потрібно для того, щоб позбавляти цих індіанців ідолів, звірячих обрядів та огидних жертвопринесень, які містять кров, людське м'ясо і неприйнятні Богові і природі; так вони легше та швидше прислухаються та вірять проповідникам, приймають Євангеліє і хрещення» [11, р. 304]. Схожих переконань дотримувалися фактично усі місіонери-практики і конкістадори-першопроходці. Перебуваючи у цісильній меншості у безкрайніх територіях, іспанці самі побоювалися місцевого населення і через це вважали необхідним тримати його у постійному страху. Колоніальна влада і енкомендеро раз у раз прибігали до показових жорстоких страт, а місіонери невпинно залякували свою нову паству карами Господніми і пекельними муками.

Перебуваючи під впливом особистості Ернана Кортеса, Франсіско Лопес де Гомара майже з усіх спірних питань, що торкалися індіанського населення Нового Світу, займав позиції переконаного прибічника конкісти. Захоплення великими діяннями, що здійснили його співвітчизники в далеких невідомих землях, відчувається чи не в кожному рядку. Він впевнений у божественній місії іспанців і благах, принесених ними дикунам, які не знали людського способу життя. Гомара не вірить в можливість мирної християнізації аборигенів, і в якості аргументу наводить історії вбитих місіонерів, що ризикнули проповідувати без охорони. Лише насильницьке викорінювання колишніх культів і постійний суворий контроль допоможуть жителям Латинської Америки щиро увірувати. Цьому, на думку хроніста, повинна була сприяти природна релігійність індіанців, яким, загалом, «було не

важливо, якому богові молитися, просто у силу звички їм потрібно було місце, де б вони могли преклонити коліна» [11, р. 450] .

Таким чином, погляди Франсіско Лопеса де Гомари на проблеми християнізації індіанців в цілому співпадають з позицією більшості конкістадорів та колоніальної влади. Проте на відміну від своїх ідейних прибічників та натхненників Ов'єдо-і-Вальдеса та Хінеса де Сепульведи Гомара не висловлював своїх поглядів відкрито, побоюючись нападок з боку захисників індіанців, що користувалися у той час впливом при дворі та не наважувався йти проти поміркованої позиції корони.

Література

1. *Бонавенте (Мотолінія) Т. де.* История индейцев Новой Испании(фрагмент) // Хроники открытия Америки. Новая Испания / Т. де Бонавенте (Мотолінія) / Под. ред. В. Б. Земскова и С. А. Шмидта. – М., 2000. – Книга I.
2. *Григулевич И. Р.* Крест и меч. Католическая церковь в испанской Америке XVI – XVIII вв. / И. Р. Григулевич. – М., 1977.
3. *Дюверже К.* Кортес / К. Дюверже / Пер. с франц. Глаголева М. В. – М., 2005.
4. *История литератур Латинской Америки* / Под. ред. Земскова В. Б. – М., 1985.
5. *Кофман А. Ф.* Теория и законы конкисты: противостояние / А. Ф. Кофман // Латинская Америка. – 2004. – № 8.
6. *Ланда Д. де.* Сообщение о делах в Юкатане / Д. де Ланда. – М., 1955.
7. *Мордвинцев В. Ф.* Европейская утопия и Новый Свет / В. Ф. Мордвинцев // Три каравеллы на горизонте / Сост. Гришин А. В. – М., 1991.
8. *Barnadas J. S.* The Catholic church in the colonial Spanish America / J. S. Barnadas // The Cambridge history of Latin America. – Vol. 1. – Edinburgh, 1984.
9. *Cortés H.* Carta de Hernán Cortés al Emperador; de Méjico á 15 de octubre de 1524 / H. Cortés // Cartas y relaciones de Hernán Cortés al Emperador Carlos V. – Paris, 1866.
10. *Delgado L. F.* Pensamiento humanista de Francisco de Vitoria / L. F. Delgado. – Salamanca, 2004.
11. *Gómara F. L. de.* Hispania Victrix / F. L. de. Gómara // Historiadores primitivos de Indias – Madrid, 1852. – Т. 1.
12. *Gómara F. L. de.* Historia general de las Indias y Vida de Hernán Cortés / F. L. de Gómara. – Caracas, 1978.
13. *Inter caetera №2* // Путешествия Христофора Колумба. Дневники, письма, документы. – М., 2008.
14. *Las Casas B. de.* Historia de las Indias / B. de Las Casas. – México, 1951.
15. *Merriman R. B.* Introducton / R. B. Merriman // Gómara F. L. de. Annals of the emperor Charles V. Spanish text and English translation. – Oxford, 1911.
16. *Pita Moreda M. T.* Los predicadores novohispanos del siglo XVI / M. T. Pita Moreda. – Salamanca, 1992.
17. *Ricard R.* The spiritual conquest of Mexico: an essay on the apostolate and the evangelizing methods of the mendicant orders in New Spain 1523–1572 / R. Ricard. – London, 1974.
18. *Sahagún B. de.* Historia general de las cosas de Nueva España / B. de. Sahagún. – Mexico, 1975.